

Il Manierismo e il Barocco

Con la scoperta dell'America, dannosa per l'economia mediterranea, si aprì una nuova, e critica, età. Fu epoca di minor ispirazione e maggior conformismo, in cui il riproposto problema della lingua venne risolto dall'**Accademia della Crusca**, creatrice del *Vocabolario*, fedele alle teorie linguistiche di Pietro Bembo. In quest'epoca **Torquato Tasso** scrisse la *Gerusalemme liberata*. Il maggior poeta del barocco italiano fu **Giambattista Marino** (*Adone*).

Torquato Tasso

(Sorrento, 1544 – Roma, 1595)

Nacque dal poeta e cortigiano Bernardo Tasso. Da giovane seguì il padre nei suoi spostamenti a Bergamo, a Urbino e a Venezia. Nel 1565 entrò al servizio del cardinale Luigi d'Este e si trasferì presso la corte ferrarese, dove lavorò assiduamente alla *Gerusalemme liberata*. Nel 1575 concluse il suo poema e lo lesse al duca Alfonso II e alla sorella di questi Lucrezia. Fu nominato storiografo di corte. Presto si manifestarono i primi segnali di squilibrio psichico e il duca lo invitò a ritirarsi nel convento di San Francesco, ma Tasso ne fuggì iniziando a peregrinare per le città italiane. Nel 1579 tornò a Ferrara, ma nuovi gravi segni di squilibrio da parte del poeta portarono il duca a decidere di rinchiuderlo nell'ospedale di Sant'Anna. Nel 1580 Celio Malespini pubblicò 12 canti del poema con il titolo Goffredo. Nel 1581 venne pubblicata la prima edizione completa del poema con il titolo *Gerusalemme liberata*. Nel 1584 uscì un'edizione della *Gerusalemme liberata* a cura di Scipione Gonzaga. Nel 1593 fu pubblicata la *Gerusalemme conquistata*, rifacimento della *Gerusalemme liberata*. Tasso morì a Roma nel convento di Sant'Onofrio, alla vigilia della sua solenne incoronazione poetica.

La Gerusalemme liberata

(1581, 1584)

Poznámky k hrdinskému eposu *Gerusalemme liberata*: původní název: *Goffredo*, poema eroico (hrdinský epos), 24 zpěvů, strofa: oktáva. Tasso se pokusil vytvořit hrdinský epos podobný *Iliadě* a *Aeneidě*.

Téma: první křížová výprava (obléhání Jeruzaléma a jeho dobytí křesťany)

Postavy: křižáci: Goffredo di Buglione, Tancredi, Rinaldo, Baldo, Boemondo, Carlo, Ubaldo aj.; pohané: Aladino – jeruzalémský král, nepřítel křesťanů, Ismeno – mág, Aladinův rádce, Solimano – bývalý Nicejský sultán, Argante, Alete – vyslanci egyptského krále, Idraote – mág, vládce Damašku. Bůh, andělé, Satan; síly dobra a síly zla.

Ženské postavy: Clorinda – dcera etiopského krále, oba rodiče jsou křesťané; matka často obdivuje obraz sv. Jiří a narodí se jí bílá dcera; manžel ji podezřívá z nevěry a dítě nepřijme; matka Clorindu svěří na vychování sluhovi; jejím ochráncem je sv. Jiří, vyrůstá však nepokřtěná; začne se věnovat lovu a válečnému umění; dá se do služeb krále Aladina; Tancredi se do ní zamiluje a nedokáže proti ní bojovat; nakonec mezi nimi přece dojde k souboji: Clorinda je v cizím brnění, Tancredi ji nepozná a zabije ji; Clorinda se těsně před smrtí nechá pokřtít. Tancredi je zoufalý, uklidní se až po té, co ve snu uvidí Clorindu šťastnou v ráji.

Erminia – dcera antiošského krále; po dobytí Antiochie křižáky se stane zajatčyní křesťanů, Tancredi se k ní chová vlídně, Erminia se do něho zamiluje; po propuštění na svobodu ho i nadále tajně miluje; obětavě ho vyléčí ze zranění utrpených v souboji s Argantem; její láska je tajná a neopětovaná.

Armida – svůdná kouzelnice, neteř mága Idraota, má za úkol klamat a svádět křesťany, aby nebyli schopni boje; mnohé rytíře odláká do svého zámku a jako zajatce je chce nabídnout egyptskému králi; zasáhne Rinaldo, rytíře osvobodí, ale sám se stane Armidiným zajatcem; Armida se do něho zamiluje, zbaví ho paměti a odvede ho do své kouzelné zahrady; Rinalda najdou a odvedou pryč jeho spolubojovníci; opuštěná Armida chystá s pomocí démonů pomstu, přidá se k armádě egyptského krále; má příležitost Rinalda zasáhnout šípem, ale nenajde k tomu sílu; pohané utrpí porážku a Armida se chce zabít; Rinaldo jí v tom zabrání, Armida přestoupí na křesťanskou víru a stane se Rinaldovou ženou.

V čem se liší od Ariostova rytířského eposu:

větší historická věrohodnost a pravděpodobnost; jednodušší a jednotnější kompozice, více se blíží klasicismu; tématem není dobrodružství, nýbrž boj sil dobra a zla; křesťanské pojetí nadpřirozena; chybí prvky komična; celkové pojetí je vážnější; hlavní hrdina – Goffredo di Buglione – dokonalý křesťanský rytíř věrný svým ideálům a povinnostem; jiné postavy však mají své paralely u Ariosta (Armida – svůdná žena, Rinaldo – rytíř v zajetí jejích kouzel aj.)

CANTO PRIMO

(ottave 45–48)

Vien poi **Tancredi**, e non è alcun fra tanti
 (tranne Rinaldo) o feritor maggiore,
 o piú bel di maniere e di sembianti,
 o piú eccelso ed intrepido di core.
 S'alcun'ombra di colpa i suoi gran vanti
 rende men chiari, è sol follia d'amore:
 nato fra l'arme, amor di breve vista,
 che si nutre d'affanni, e forza acquista.

È fama che quel dí che glorioso
 fe' la rotta de' Persi il popol franco,
 poi che Tancredi al fin vittorioso
 i fuggitivi di seguir fu stanco,

cercò di refrigerio e di riposo
 a l'arse labbia, al travagliato fianco,
 e trasse ove invitollo al rezzo estivo
 cinto di verdi seggi un fonte vivo.

Quivi a lui d'improvviso una donzella
 tutta, fuor che la fronte, armata apparse:
 era pagana, e là venuta anch'ella
 per l'istessa cagion di ristorarse.
 Egli mirolla, ed ammirò la bella
 sembianza, e d'essa si compiacque, e n'arse.
 Oh meraviglia! Amor, ch'a pena è nato,
 già grande vola, e già trionfa armato.

Ella d'elmo coprissi, e se non era
 ch'altri quivi arrivàr, ben l'assaliva.
 Partí dal vinto suo la donna altera,
 ch'è per necessità sol fuggitiva;
 ma l'immagine sua bella e guerriera
 tale ei serbò nel cor, qual essa è viva;
 e sempre ha nel pensiero e l'atto e 'l loco
 in che la vide, esca continua al foco.

(ottava 58)

Ma il fanciullo **Rinaldo**, e sovra questi
 e sovra quanti in mostra eran condutti,
 dolcemente feroce alzar vedresti
 la regal fronte, e in lui mirar sol tutti.
 Letà precorse e la speranza, e presti
 pareano i fior quando n'uscìo i frutti;
 se 'l miri fulminar ne l'arme avolto,
 Marte lo stimi; Amor, se scopre il volto.

Pak Tankréd kráci, věru, není v davu
 krom Rinalda bojovník statečnější,
 krásnější vzhledem, vybranějších mravů,
 míň výsostný a v srdci udatnější.
 Jestli stín viny kalí jeho slávu,

je to jen vina lásky nejvřelejší.
Láska, zrozená náhle, v třesku zbraní
živí se trýzní, sílí bez ustání.

Jde zvěst, že v den, kdy zbrojný francký lid
Peršany potřel v řeži proslavené,
Tankréd, který měl vposláz zvítězit,
byl znaven stíhat vojsko poražené,
spočinutí hledal a ochladit
chtěl zprahlé rty i nohy umořené.
Stáhl se tam, kam do chládku ho zval
živý pramen, co v loubí vyvěral.

Zde znenadání se mu zjevila
panská dívka, krom čela celá v zbroji.
Pohanka byla; také toužila,
stejně jak on, okrát při chladném zdroji.
Zíral na ni, svým vzhledem vznítla
v něm plamen, před nímž úžas neobstojí.
Jaký div! Amor, sotva narozen,
vzletí a triumf slaví ozbrojen.

Přikryla přílbou hlavu, nepřicválat
sem druží, v útok hnala by se hned.
Ač, urozená, soka překonala,
jen nezbytí ji obrátilo zpět.
Však její obraz – krása, která vzplála
bojem – jak živý v srdci zůstal tkvět.
V myšlenkách stále děj i místo měl,
kde spatřil ji, – troud ohněm zahořel.

Však chlapec Rinald nad ty, co jich je tu,
co na přehlídku dorazili sem,
zvedá v divokém, něhyplném vzletu
královské čelo – vše se zhlíží v něm.
Předběhl věk i naději a z květů
jsou plody dřív, než je jim údělem.
Marsem se zdá, když v zbroji jde se bít,
Amorem zas, když z tváře zvedne kryt.

CANTO QUARTO

(ottave 27–29)

La bella **Armida**, di sua forma altera
 e de' doni del sesso e de l'etate,
 l'impresa prende, e in su la prima sera
 parte e tiene sol vie chiuse e celate;
 e 'n treccia e 'n gonna femminile spera
 vincer popoli invitti e schiere armate.
 Ma son del suo partir tra 'l vulgo ad arte
 diverse voci poi diffuse e sparte.

Dopo non molti dí vien la donzella
 dove spiegate i Franchi avean le tende.
 A l'apparir de la beltà novella
 nasce un bisbiglio e 'l guardo ognun v'intende,
 sí come là dove cometa o stella,
 non piú vista di giorno, in ciel risplende;
 e traggon tutti per veder chi sia
 sí bella peregrina, e chi l'invia.

Argo non mai, non vide Cipro o Delo
 d'abito o di beltà forme sí care:
 d'auro ha la chioma, ed or dal bianco velo
 traluce involta, or discoperta appare.
 Cosí, qualor si rasserena il cielo,
 or da candida nube il sol traspare,
 or da la nube uscendo i raggi intorno
 piú chiari spiega e ne raddoppia il giorno.

Armida krásná, jistá zjevem svým,
 hrdá na dary pohlaví a mládí,
 převezme úkol: s prvním stmíváním
 se rozloučí, po skrytých stezkách pádí,
 ženským šatem a copem zlatistým
 chce zmoci šik a ozbrojence zhladit.
 Její odjezd však mezi lidem zdejší
 dal propuknout pověstem nejrůznější.

Po nemnoha dnech dívka dorazila,
kde Frankové rozpjali svoje stany.
Neznámá kde se kráska objevila,
šíří se šepot, každý zírání na ni,
jak kometa či hvězda by to byla
a v jasů dne zasvitla v nebes báni.
Všichni se shluknou, a kdo je, se ptají,
krásná poutnice a kdo posílá ji.

Argos a Kypr ni Délos nespátřily
tak vzácné divy v způsobech i kráse:
zlatý vlas, který vhalen v závoj bílý
hned prosvitne, hned září v plném jase.
Tak když se nebe zjasní, v malé chvíli
z bílého mraku slunce podívá se
a z oblaku svým svitem světu vstříc
jasněji zazáří, den zdvojujíc.

Giambattista Marino

(Napoli, 1569 – Napoli, 1625)

Nel 1596 fu assunto con l'incarico di segretario personale al seguito di Matteo di Conca, principe di Capua, di cui poté frequentare la ricca biblioteca di classici. Nacque in questo periodo l'idea dell'*Adone*, il grande poema cui avrebbe lavorato per più di vent'anni. Marino acquisì fama e protezioni sufficienti a sfuggire a due carcerazioni successive, conseguenza di una vita assai dissoluta. Nel 1600 fuggì da Napoli alla volta di Roma. Nell'ambiente romano ottenne sempre maggiore notorietà e riuscì a garantirsi la protezione del cardinal Pietro Aldobrandini. Nel 1602 pubblicò a Venezia le *Rime*. Nel 1608, al seguito del cardinale, raggiunse la corte sabauda di Carlo Emanuele I. Qui avvenne lo scontro con Gaspare Murtola, poeta cortigiano. Nel 1611 Marino perdette il favore del principe sabauda, che lo fece incarcerare. Nel 1615 Marino accettò l'invito a Parigi, presso la corte della reggente Maria de' Medici. Qui portò a compimento *Adone* (1623). Nello stesso anno, al vertice del successo mondano, rientrò a Roma. Il nuovo papa Urbano VIII (Maffeo Barberini) classicista e avverso all'erotismo „pagano” del gusto mariniano, mise *Adone* all'Indice.

Con il **marinismo** s'intende il particolare atteggiamento artistico e letterario di Giambattista Marino, che fu un singolare aspetto italiano della letteratura barocca, caratterizzata dal culto della forma intesa come fine a se stessa. Famose sono alcune immagini delle rime di Marino e dello stesso *Adone*. La maniera di Marino più che vizio divenne tendenza a innovazioni sempre maggiori. Alla freddezza della tradizione classicistica si oppose un metodo che degli artifici faceva un vanto.

Invito all'ombra

Or che l'aria e la terra arde e fiammeggia,
né s'ode Euro che soffi, aura, che spiri:
et emulo del Ciel, dovunque io miri
saëttato dal Sole, il mar lampeggia:

qui, dove alta in su 'l lido elce verdeggia
le braccia aprendo in spazdosi giri,
e del suo crin ne' liquidi zaffiri
gli smeraldi vaghissimi vagheggia:

qui qui, Lilla, ricovra, ove l'arena
fresca in ogni stagion, copre e circonda
folta di verdi rami ombrosa scena.

Godrai qui meco inun l'acque e la sponda,
vedrai scherzar su per la riva amena
il pesce con l'augel, l'ombra con l'onda.

Pozvání do stínu

Ted, kdy vzduch i zem žhnou a planou bleskem
a euros i vánek sotva dýší
a, soupeř nebes, kam jen vzhlednu v tiši,
pod šípy slunce, moře, blýská leskem:

zde, kde dub vysoký nad pláží zelená se,
náruč v prostorné pláně otvíraje,
do safírů, ze hřívý, jež mu vlaje,
v smaragdy, široko bloudící zadívá se;

zde, zde zas najdeš klid, Lillo, kde obepíná
píščinu svěží – břeh zeleně je pln –
po celý dlouhý čas větroví scéna stinná.

Se mnou se potěšíš, jen z vod a bílých dun
uvidíš laškovat, kde břeh se k výši vzpíná,
rybu s ptákem a stín se stříbrem vln.

Donna che cuce

È strale, è stral, non ago
quel ch'opra in suo lavoro
nova Aracne d'Amor, colei ch'adoro;
onde, mentre il bel lino orna e trapunge,
di mille punte il cor mi passa e punge.
Misero! E quel sì vago
Sanguigno fil che tira
Tronca, annoda, assottiglia, attorce e gira

La bella man gradita
È il fil de la mia vita.

Žena, která šije

Je šíp, je šíp, ne jehla bodající,
čím koná práci svou
nová Arachné lásky, zbožňovaná mnou.
A tak, jak vyšívá překrásné plátno své,
tisícím prokláním zraňuje srdce mé.
Ubohý! A ta, ta sem tam létající
krvavá nit, již odvíjí,
trhá a zauzlí, ztenčí a zavíjí
ruka, jež krásou svítí,
je nití mého žití.

Amori di pesci

Oggi, là dove il destro fianco ad Ischia
rode il Tirren col suo continuo picchio,
vidi conca con conca e nicchio e nicchio
baciarsi, e come a l'un l'altro si mischia;

e la biscia del mar, che pur s'arrischia
venirne infin colà presso il crocicchio,
ove del sole al luminoso spicchio
la chiama l'angue innamorato e fischia.

E vidi ancor d'amor l'argente anguilla
arder fra l'acque; e gir di grotta in grotta,
i lor maschi seguendo, occhiate e salpe.

Né però vidi mai, perfida Lilla,
te fatta a me cortese, e, se non rotta,
men dura, del tuo cor la rigid'alpe.

Lásky ryb

Dnes tam, kde pravý bok Ischie hryže
Tyrhénské moře, když příboj perlí,
hle, mušli a mušli a škebli a škebli
jsem viděl se líbat a blíž spět a blíže.

A užovku moře, co troufá si zblízka
až k rozcestí přijít, kam slunce had bílý
ji k jasnému kotouči zve ze vší síly
a k lásce ji vábí a syčí a píská.

A zřel jsem i lásku, již kambala ladná
s oky a pláští žhne, když míří hladinou
od sluje ke sluji k lačných samců sboru.

Nikdy jsem nezřel však, má Lillo chladná,
žes ke mně milá, a když už ne zlomenou,
alespoň míň tvrdou tvého srdce horu.